

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Aristotelova koncepce přírody

Ondřej Malý

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Aristotelova koncepce přírody

Ondřej Malý

Vedoucí práce:

PhDr. Radim Kočandrle, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji panu PhDr. Radimu Kočandrlemu, Ph.D. za vynaložený čas a cenné připomínky k formální i obsahové stránce mé práce.

OBSAH:

1	Úvod.....	1
2	Aristotelés ze Stageiry (384 – 322 př. n. l.) – život a dílo.....	4
3	Vymezení významu slova fysis (φύσις)	10
4	Přirozenost v Aristotelově pojetí.....	15
5	Tvar a látka jako základ.....	17
6	Pohyb v Aristotelově pojetí.....	22
7	Aristotelova filosofie přírody.....	24
8	Koncepce neživé přírody.....	26
9	Koncepce živé přírody.....	29
10	Závěr.....	31
11	Použitá literatura.....	33
12	Resumé.....	35

1 Úvod

Cílem této bakalářské práce, ve které se budu podrobněji zabývat tématem přírodní filozofie, je na teoretické rovině sestavit text vedoucí k objasnění podstaty významu slova *fysis*, tedy „příroda“, či „přirozenost“ u jednoho z nejvýznamnějších antických filosofů – Aristotela.

Sám Aristotelés ve svých dílech, které se danou tematikou zabývají, tedy *Fyzika*, *Metafyzika* a další, tento výraz používá v mnoha různých významech, a tak se může jevit, že ani tato práce nemá jedno jediné téma, nicméně pojem *fysis* bude její hlavní a společnou linií.

Práce je rozdělena do několika kapitol a vzhledem k mnohoznačnosti některých pojmů přistoupím nejprve k jejich vysvětlení a to především pomocí analýzy Aristotelových spisů.

Aristotelés, který po téměř dvacet let studoval v Platónově akademii, je samozřejmě ve svých dílech tímto učitelem velice ovlivněn. Máme navíc obrovské štěstí, že se zachovalo poměrně rozsáhlé Aristotelovo dílo, ze kterého lze na dané téma čerpat původní informace. Aristotelés ovšem nenavazuje pouze na Platóna, ale jak si ukážeme později, navazuje hlavně na své starší filosofické předchůdce.

Na začátku práce, ve které se zaměřuji na Aristotelův život, se zabývám nejen jeho životem, ale i dobou ve které žil. Domnívám se totiž, že pro pochopení Aristotelových děl, která byla v mnohých směrech unikátní, průlomová a která byla syntézou tehdy známého učení, je nezbytně nutné pochopit jeho dobu. V této první kapitole se také podrobněji věnuji Aristotelovým spisům, týkající se dané problematiky. Zabývám se nejen spisy jako takovými, ale také tím, jak lze Aristotelovo dílo rozdělovat a také, a to je možná nejdůležitější tím, jakým způsobem se nám Aristotelovo dílo zachovalo až do současné jeho podoby a kdo se o to zasloužil. Dále je v první kapitole obsaženo i pojednání o tom, jakým způsobem se Aristotelés danému tématu věnoval. Mluvím v této kapitole o tom, že Aristotelova koncepce přírody má základ u jeho předchůdců, na které svými metodami zkoumání navazoval, jež rozvíjel a doplňoval.

Druhá kapitola se věnuje vymezení a hledání základu pojmu příroda, počátek, či přirozenost. Pojmu, který má svůj základ ve starém řeckém slově *fysis* (φύσις).

Tento výraz popisuje velice podrobně Aristotelés ve svém díle *Metafyzika* a je pochopitelné, že i já se této definici věnuji, neboť se jedná o fundamentální výraz pro tuto práci. Vedruhé kapitole, jak ukazují, se příroda a přirozenost velice často pojí s takovými pojmy jako je pohyb, tvar, látka, čas. Neboť hlavním zkoumaným předmětem Aristotelovy fyziky je svět utvořený z látky a formy.¹

Třetí kapitola, se blíže věnuje přirozenosti v Aristotelově pojetí, respektive korelací dvou pojmů přirozenost a pohyb. V této kapitole se budu blíže věnovat vymezení pojmu přirozenost a hlavně vztahu přirozenosti (přírody) k pojmu pohyb, což je dle Aristotela první hybatel, který na něco jako přirozenost, či příroda poukazuje. Lze bez nadsázky tvrdit, že Aristotelés je prvním řeckým myslitelem, který rozpracoval do filozofických důsledků poznatek, že pohyb je nejen nedílně spjat s každou přírodní bytostí, ale že je v jistém smyslu i příčinou jejího vzniku a dalšího utváření.²

Další kapitolou, v pořadí již čtvrtou je část, která se stejně jako ta předchozí zabývá vztahem přirozenosti. Tentokrát vztahem k tvaru a látce v Aristotelově pojetí a z toho vyplývajících důsledků. Věnuji se v ní takovým tématům, jako změna tvaru a změna látková jako projev přirozenosti u jsoucna v živé i neživé přírodě. Na vybraných příkladech je ukázáno, že nejen filosofie, ale i fyzika jsou u Aristotela metody zkoumání, kterými se snaží poznat a uchopit svět.

V další části práce se více věnuji tématu, které jsem rozpracoval již částečně dříve a to tématu pohybu. Analyzuji pohyb a především význam tohoto slova, stejně tak jako význam slova příroda, převážně za pomoci metody analýzy primárních textů, protože pohyb je u Aristotela odlišný od významu, jakým pohyb vnímáme dnes. Pohyb Aristotelés vykládal především jako změnu.

V kapitole šesté se na třech stranách věnuji prohloubení již dříve probraných témat a sdělení, s tím, že tato kapitola, která má název: Aristotelova filosofie přírody je jakousi syntézou a základním pilířem složité Aristotelovy přírodní filosofie ještě před závěrečným shrnutím probíraného tématu. Tedy tématu Aristotelovy koncepce přírody.

---

¹ NETOPIČEK, Jakub. Předmluva, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 11.

² MRÁZ, Milan. Úvod, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 39.

Následující část mé bakalářské práce se podrobněji věnuje neživé části přírody. V této práci pojednávám o tom, jakým způsobem přírodu Aristotelés zkoumá. A také, jakým způsobem tuto neživou přírodu Aristotelés popisuje, či ještě lépe, jak ji vysvětluje a argumentuje. Sedmá kapitola používá takové pojmy jako přírodní živly, jejich vznik a přeměna jeden ve druhý – ve svoji vlastní protivu. I v této části, stejně jako téměř v celé bakalářské práci čerpám svá tvrzení hlavně ze zkoumání primárních názorů Aristotelových.

Předposlední část systematicky navazuje na kapitoly předchozí a zabývám se v ní koncepcí přírody živé v pojetí Aristotela. Aristotelés na rozdíl od přírody neživé jednoznačně tvrdí, že je pro přírodu živou nejdůležitější počátek pohybu, který má každé jsoucnu přírody živé v sobě.³

Dle Aristotela je rozdíl mezi oběma typy přírody v tom, že příroda živá a její význam je neoddělitelně spojen s duší. Tato kapitola tedy porovnává přírodu neživou a přírodu živou z těchto dvou základních hledisek – z hlediska prvního pohybu a z hlediska přítomnosti duše v jsoucnu a to opět za použití Aristotelových textů, které jsem doplnil o novodobé české a zahraniční zdroje.

Poslední kapitola je fakticky již jen závěr a shrnutí základních myšlenek na téma Aristotelova konceptu přírody. Veškeré informace, které jsem načerpal ze studia Aristotelových textů, jsem doplnil i zde o názory a náhledy filosofů, kteří Aristotela studovali a tématem přírody se zabývali. Jmenoval bych například Zdeňka Kratochvíla, Friedo Rickena, Andream Graesera, Milana Mráze, či Radima Kočandrlého.

---

³ BODNAR, Istvan. *Aristotle's Natural Philosophy*, [cit. 1. 3. 2014]. Dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-natphil/>.

2 Aristotelés ze Stageiry (384 – 322 př. n. l.) – život a dílo

Aristotelés, někdy také jmenovaný jako Aristotelés ze Stageiry, je jedním z nejznámějších a po právu i nejvýznamnějších antických filosofů. Tento filozof, který byl ve své době také nazýván jako „rozum“, či „čtenář“⁴ se narodil v roce 384 př. n. l. ve Stageire v Thrákii (dnešní poloostrov Chalkidiki). Aristotelés svým původem neměl daleko k vládnoucím vrstvám, neboť jeho otec i matka byli lékaři a otec v době Aristotelova narození působil dokonce na dvoře tehdejšího krále Amyntáse III., děda Alexandra Makedonského⁵. Rodinný původ Aristotela velice ovlivnil a pro kontext s touto prací je velice důležité, že již od mládí získával určité znalosti a projevoval zájem o veškeré vědění, přírodní vědy nevyjímaje. V roce 367 př. n. l. odchází tehdy sedmnáctiletý Aristotelés z domova do Athén a nastupuje do Platónovy Akademie, kterou v centru tehdejšího vzdělávání založil Platón po roce 388 př. n. l. Její věhlas přilákal i mladého Aristotela. V Akademii patřil k nejbližším žákům samotného Platóna a to díky tomu, že byl Aristotelés mimořádně nadaným studentem a nad svými spolužáky vynikal nesmírnou sečtělostí a výjimečným rozumovým nadáním. V Akademii, kromě toho že byl žákem, pracoval Aristotelés posléze také jako badatel a učitel.

Během Aristotelova dvacetiletého studia v Akademii se Athény staly dějištěm rozhořčeného boje promakedonské strany proti athénské demokracii. Sílící demokratická opozice znamenala pro Aristotela nebezpečí. Aristotelés jako cizinec, scházející se s makedonskými vyslanci, se necítil bezpečně a roku 348 nebo 347 př. n. l., v době kdy umírá jeho učitel Platón, z Athén raději odešel. Po dvouletém pobytu u svého přítele, Hermia z Atarneia, který strávil na Assu, se přesunul Aristotelés na ostrov Lesbos.⁶

Kolem roku 343 nebo 342 př. n. l. byl Aristotelés pozván králem Filippem Makedonským, aby se stal dvorním vychovatelem jeho syna, třináctiletého následníka trůnu Alexandra Makedonského. Tuto funkci vykonával dva nebo tři roky. Když Alexander porazil Théby a vzápětí si podmanil Athény, Aristotelés se vrátil do Athén. V prostorách Lykeia, tamějšího státního gymnázia, které neslo svůj název

---

⁴ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, s. 270.

⁵ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 85.

⁶ Tamtéž, s. 85.

podle svatyně Lykeia, na jejíž půdě se nacházelo gymnázium⁷, začal vyučovat své žáky přírodním vědám a filozofii. Protože Aristotelés svým žákům přednášel při procházkách v alejích parku obklopujícího gymnázium, označuje se Aristotelova škola jako peripatetická (z lat. paripateó - procházím se). Součástí Lycea byla také vynikající vědecká knihovna s rozsáhlými přírodovědeckými sbírkami, neboť jak se traduje, Alexander Veliký nařídil svým zahradníkům, lovcům a rybářům, aby Aristotelovi zasílali vzorky všech vyskytujících se druhů rostlin a živočichů.⁸

Po Alexandrově smrti roku 322 př. n. l. musel Aristotelés kvůli nenávisti Athéňanů vůči Makedoňanům Athény definitivně opustit. Uchýlil se tak zpět do Chalkidy, do domu své matky, kde v roce 322 v exilu a sám př. n. l. také zemřel. Aristotelés po sobě zanechal dědice v podobě dcery Pýthiady a syna Níkomacha, které měl společně se sestrou svého přítele Hermia, Pýthiadou.⁹

Abychom pochopili filosofa, jakým byl Aristotelés a dobu ve které žil je nezbytně nutné prostudovat a porozumět jeho dílu. V případě Aristotelova díla je zásadní rozlišovat mezi díly, která sloužila jako spisy naučné – tzv. pragmatie a spisy, které byly Aristotelem literárně dobře zpracované a které byly také zveřejněné. K těmto dílům řadíme především dialogy po vzoru Platóna. Bohužel, všech devatenáct spisů, které Aristotelés za svého života publikoval se bez výjimky ztratilo.¹⁰

Při studiu Aristotela tedy vycházíme z jeho odkazů, referátů a krátkých zpráv, které byly nově shromážděny a uspořádány téměř 250 let po jeho smrti. Tak vzniklo ucelené učení Aristotelovo, jak je dnes známe. Za toto dílo vděčíme Androníkovi Rhodskému, který v 1. stol. př. n. l. shromáždil Aristotelovy spisy podle jednotlivých věcných okruhů v „pragmatie“ a pořídil tak vydání, které dalo podnět k intenzivnímu studiu Aristotela.¹¹

O zpochybnění Aristotelova obrazu, jak jej stvořil výše zmiňovaný Androníkos Rhodský, se zasloužil univerzitní profesor univerzity v Basileji, Chicagu a harvardské

---

⁷ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 85.

⁸ DUROZOI, Gérard. ROUSSEL, André. *Filozofický slovník*, s. 17.

⁹ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 85.

¹⁰ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, s. 272.

¹¹ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 86.

univerzity Werner W. Jaeger (1888 – 1961), který se celý život soustavně věnoval studiu Aristotela a Platóna.¹²

Aristotelés je pro něj „tvůrcem myšlenky duchovně – dějinného vývoje“. Tento přístup Jaeger uplatňuje i na samotného Aristotela. Jaeger tvrdí, že Aristotelés prošel vývojem idealisty v Platónově smyslu ke střízlivému empirikovi. V Aristotelově životě rozlišuje tři období:

1. Akademické období, ve kterém je Aristotelés přesvědčeným platonikem.
2. Období let putovatelských (347 – 335 př. n. l.). V tomto období začíná Aristotelés pracovat na prvních verzích vlastního metafyzického poznání nezávislé na Platónovu nauku o idejích.
3. Období, tzv. období zralosti, ve kterém těžiště Aristotelovy činnosti spočívá v empirickém bádání. Metafyzika se ptá po principech smyslově vnímatelné substance.¹³

Právě ve třetím období, období zralých textů Aristotelés sepisuje většinu svých děl, týkající se přírody, z nichž budu ve své práci čerpat.

Dobu, ve které Aristotelés žil, tedy 4. století př. n. l. nejlépe charakterizuje ten fakt, že nositelem i centrem kulturního vývoje celého tehdy známého světa byly *polis* Athény. Dalším důležitým milníkem je vítězství Filipa II. V bitvě u Chairóneie roku 338 (porážka Athénského a Thébského vojska vojskem Filipa II.),¹⁴ díky čemuž největší řecké polis ztratily svoji autonomii a nastala doba velké řecké expanze na Východ, kterou započal syn Filipa II. a žák Aristotela Alexander Makedonský. V knize Andrease Graesera, *Řecká filozofie klasického období*, se dočteme o Aristotelovi a jeho životním postoji toto: „Aristotelés staví monarchii nad demokracií, ctnost filosoficko-vědeckého poznávání nad ctnost aktivně – politického jednání.“¹⁵

Samotné dílo Aristotelovo lze rozdělit, jak jsme si již nastínili, ne podle doby vzniku, neboť není známa, ale podle toho o jakých vědních disciplínách to které dílo

---

¹² GIFFORD Lectures. *Werner Jaeger*, [cit. 7. 3. 2014]. Dostupné na: <http://www.giffordlectures.org/Author.asp?AuthorID=86>.

¹³ RICKEN, Friedo. *Antická filozofie*, s. 87.

¹⁴ CHLUMNÝ, Jiří. *Chairóneia*, e- časopis *Antika*, [cit. 24. 3. 2014]. <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1657>.

¹⁵ GRAESER, Andreas. *Řecká filozofie klasického období*, s. 17.

pojednává. Dle Andrease Graesera byl Aristotelés: “logik, teoretik vědění, ontolog, metafyzik, etik, politický filosof, badatel přírody a mnoho jiného.”¹⁶

Aristotelés navíc soudil, že jeho filosofování vyjadřuje sumu toho, k čemu řecké myšlení jako takové vůbec dospělo; stejně tak se zjevně domníval, že rozvíjení moudrosti a filosofie dospělo v jeho výkladu příčinného vědění ke svému přirozenému završení.¹⁷ Aristotelés také tvrdil, že filozofie jako taková není produktem individuální tvůrčí práce jednotlivce, ale je výsledkem práce celých pokolení myslitelů, na které v mnohých případech navazoval. Za úkol filozofa pokládá, že od svých předchůdců má převzít to, co je dobré, opravit, v čem se chybovalo, a doplnit, co se přehlédlo.¹⁸

Pravdou je, že období 6. – 4. stol. př. n. l. je možno považovat za faktický základ klasické filozofie, jakýsi myšlenkový převrat¹⁹, tak jak ji vnímáme dodnes. Filozofové se v té době začali dotazovat po odpovědích a hledali skrytý trvalý princip světa, který by právě na jejich otázky odpovídal. Všechny tyto teze se odrážely i ve vědeckém a filosofickém systému nejuniverzálnějšího ducha té doby, v díle Aristotelově. Cíl toho hledání jako „pralátku“ označil právě až Aristotelés.²⁰

Bohužel na toto téma bylo v době Aristotelova života množství protichůdných názorů. Nutné je totiž uvědomit si ten fakt, že v archaické antice byla přírodní filosofie (byť je tento název anachronický) téměř jediným myšlením směřující k filosofii.²¹ Před Sokratikové jako Empedoklés, Herakleitos, Anaxagorás, či Démokritos svá dosavadní učení o přírodě stavěli na určování jednoho pevného základu toho, o čem se dá hovořit jako o prapůvodci všeho jsoucího, jako o „počátku“ (*arché*).²²

Aristotelés vysvětlení pralátky svých předchůdců odmítal. Nebo lépe řečeno, on byl ten, kdo se pokusil o nastolení jistého názorového uspořádání. Je to ovšem až Aristotelés, kdo přišel s tématem látkové příčiny, kterou pak svým předchůdcům přiřkl. Aristotelés odmítal souhlasit s tím, že pralátky, případně pralátek může být vždy jen omezený počet, což by dělalo z přírody jsoucího nesourodé. Názor, který mu

¹⁶ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, s. 17.

¹⁷ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 279.

¹⁸ KŘÍŽ, Antonín. Úvod, in: *Aristotelés, Fyzika*, s. 11.

¹⁹ Tamtéž, s. 15.

²⁰ KOČANDRLE, Radim. Apeiron jako bezmezná přirozenost. *Aithér 6/2011*, s. 10.

²¹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie živé přírody*, s. 14.

²² MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, s. 8.

dovolil všechny předchozí teorie spojit v jednu byl ten, že jsoucno vymezil neomezenou látkou – podstatou. „Podstatou (*úsia*) se nazývají jednoduchá tělesa, jako země, oheň, voda apod., potom vůbec tělesa a co je z nich složeno, živočichové a nebeská tělesa, jakož i jejich části. Všechno to se nazývá podstatou, neboť se nevypovídá o podmětu, ale ostatní o něm.“²³

Vliv tohoto zasáhl velmi hluboce do celého řeckého bytí a ovlivnil nejen je, ale i celou tehdy známou Evropu. Aristotelés požadoval, aby názory jeho předchůdců byly podrobeny důsledné kritice, čímž chtěl získat pevné logické a obsahové základy pro každou vědní disciplínu, které se věnoval. Pravdivost poznání odvozoval Aristotelés od hodnověrnosti a spolehlivosti smyslů a smyslových údajů, kterým přikládal velkou pozornost.²⁴ Filozofii jako vědní obor rozdělil na teoretickou (o pozorování a o rozboru), praktickou (o jednání) a poetickou (o tvoření, při němž se uplatňuje něčí záměr). Jednotlivé vědy zkoumají části přírody a všímají si toho, co je obecné a mnoha věcem společné, ve filozofii se snažíme vytvořit si celkový vědecky podložený názor na přírodní děje a jevy. Filozofie byla pro Aristotela čistou teorií, v níž zdůrazňoval nutnost užívat abstraktní pojmy a přistupoval k řešení otázek objektivně. Aristotelés požadoval, aby se filozofie úzce prolínala s dialektikou, geometrií, fyzikou, astronomií a s dalšími vědami. Ve svých vědeckých dílech opustil metodu dialogu a zavedl sloh vědeckých pojednání. Aristotelés totiž ve svých úvahách nejdříve zhodnocuje dosavadní poznání, dále nastoluje zkoumaný problém, aby jej nakonec vyřešil s ohledem na existující pojetí.²⁵

Aristotelovo dílo můžeme tedy rozdělit ne podle doby jeho vzniku, ale podle toho, jaké vědní disciplíně se věnuje na tyto základní spisy:

Organon (nástroj) v tomto kontextu je nejvhodnějším překladem „nástroj myšlení“.²⁶ Jedná se o soubor spisů o Logice. O vědě, která říká ne to co si myslet, ale jak správně myslet.²⁷

---

²³ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* V, 8, 1017b10-14.

²⁴ MRÁZ, Milan. Úvod, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 15.

²⁵ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, s. 277.

²⁶ DUROZOI, Gérard. ROUSSEL, André. *Filozofický slovník*, s. 208.

²⁷ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 88.

Spisy k přírodní filozofii, biologii a psychologii: *Fyzika, O vzniku a zániku, O nebi, O anatonomii, O fyziologii, O meterologii, O zkoumání živočichů, O částech živočichů, O duši, a.j.*²⁸

Metafyzika: 14 svazků uspořádaných Androníkem Rhodským, pojednávající o „první filosofii“. Pojem hylemorfismus a vymezení 4 základních příčin.²⁹

Spisy etické a politické: *Etika Nikomachova, Velká etika, Etika Eudémova, Politika.* Člověk je osoba společenská a nejvyšším bodem je blaženost a dokonalost.³⁰

Spisy rétorické a poetické: *Rétorika, Poetika.* Spisy pojednávající o literární tvorbě, začleňující rétoriku do filosofických disciplín.³¹

Při čtení a čerpání z Aristotelova díla nesmíme ovšem zapomenout na ten fakt, že konečný filosofický postoj k problému jako řešení je velmi často na samotném čtenáři a studentovi. Je to i z toho důvodu, že je prokazatelný ten fakt, že si některé Aristotelovy spisy rozporují.³² A navíc je to i z důvodu toho, že spisy, které Aristotelés publikoval a zpřístupnil širší veřejnosti se ztratily, to co dnes chápeme jako Aristotelovo dílo, jsou pojednání a náčrty, jež zjevně sloužily účelům bádání a výuky.³³

V této práci budou samozřejmě nejstěžejnější ta díla, ve kterých se Aristotelés zabývá přírodou, přírodní filozofií, biologii a psychologií. Jako stěžení je určitě ten fakt vymezit význam slova příroda, přirozenost – *fysis*.

---

²⁸ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 88.

²⁹ Tamtéž, s. 89.

³⁰ Tamtéž, s. 93.

³¹ Tamtéž, s. 93.

³² GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, s. 280.

³³ Tamtéž, s. 18.

3 Vymezení významu slova *fysis* (φύσις)

Slovo „*fysis*“ patří mezi velice stará řecká slova s mnohačetným významovým charakterem. Toto slovo se vyskytuje například v *Iliadě*, tedy je používal již básník Homér, citují: „Když domluvil, vytrhl ze země léčivou rostlinu a ukázal mi její *fysis*.“³⁴ . Homérské slovo *fysis* je výrazem myšlení, které se zaměřuje na vznikání, růst a zanikání.³⁵ Nejjednodušší překlad tohoto slova do češtiny je příroda, či přirozenost. Základem slova je tvar řeckého slovesa „*fyó*“, jenž má význam: rodit, růst, kvést, vydat, rašit, pučet, plodit, líhnout, vylíhnout, vyrůst, vzrůstat, narůst, dorůstat, ale i přibývat. Významy plodit a rodit, jsou ovšem patrně pozdější.³⁶

Pokud se budeme bavit o překladu, *fysis* by se tedy do češtiny dalo překládat také jako zrod, původ, počátek. V pozdější době se výraz *fysis* překládá do latiny jako „*natura*“, tedy „to, co patří k rození“. Dle Zdeňka Kratochvíla, autora publikace *Filosofie živé přírody*, je: „filosofování o *fysis* pokusem myslet přirozenost, přírodu, vzrůst, bytostnou povahu, spontaneitu, vegetativní a generativní vztah k bytí. Je to pokus o myšlení o vznikajícím a zanikajícím, o proměnlivém, které právě svou neustálou proměnou uskutečňuje svoji bytostnou povahu nebo o ni usiluje. Je to pokus o myšlení vztahů mezi bytím a každým už vynořeným anebo jednotlivým jsoucím, tedy řečeno pokus o myšlení „ontologické diference“.³⁷

Pro účely této bakalářské práce je termín příroda, lépe projevy přírody, ale příliš široky, fádni a zavádějící, poplatný aktuálnímu vnímání významu tohoto slova. Ačkoli i pro antického Řeka mohlo být slovo *fysis* též jednoduchým opakem města a jeho kulturního okolí. Při práci se ale budu klonit k termínům „vznik“, či „přirozenost“³⁸, případně ještě „počátek“.³⁹

---

³⁴ Homér. *Odyseia* X, s. 302-303.

³⁵ KOČANDRLE, Radim. *Fysis lónských myslitelů*, s. 7.

³⁶ MRÁZ, Milan. *Fysis* v 1. knize Aristotelovy Politiky jako překladatelský problém. *Filosofický časopis* 4/46, s. 546.

³⁷ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie živé přírody*, s. 12.

³⁸ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* V, 4, 1015a14-16.

³⁹ MRÁZ, Milan. *Fysis* v 1. knize Aristotelovy Politiky jako překladatelský problém. *Filosofický časopis* 4/46, s. 549.

Výklad Aristotelových teorií o vztazích výrazu *fysis* ve smyslu přirozenosti, *fysis* ve smyslu přírody, o vztahu *fysis* k prvnímu nehybnému hybateli a k rozumu má, jak uvedu dále, zásadní význam pro celkovou interpretaci Aristotelovy přírodní filosofie.⁴⁰

Aristotelés význam slova *fysis*, popisuje ve spise *Metafyzika*, knize páté, kde doslova píše: „Přírodou (*fysis*) se jedním způsobem nazývá:

- (1) Vznik a vývoj věcí, jež se rodí a rostou (*tón fyomenón genesis*), jako kdyby se ve slově „*fysis*“ samohláska *y* vyslovovala dlouze;
- (2) Jiným první složka, z níž pochází to, co roste, rozvíjí se;
- (3) Za třetí to, od čeho vychází první pohyb v každé jednotlivé přírodní bytosti jako takové...
- (4) Za čtvrté se „*fysis*“ nazývá první, z čeho buď je nebo se vyvíjí přírodní věc a jež je neutvářené a nemůže se z vlastní moci měnit; tak se například u sochy a u kovových nářadí užívá „*fysis*“ o kovu, u dřevěných o dřevu. A podobně je tomu i u ostatních věcí. Neboť každá ta látka je a trvá proto, že se zachovává první látka. Neboť v tomto smyslu se mluví také o „*fysis*“ prvků přírodních věcí, čímž jedni míní oheň, druzí zemi, jiní zase vzduch, jiní vodu nebo něco jiného takového, a konečně jedni jenom některé z nich, druzí všechny dohromady
- (5) „*Fysis*“ se ještě v jiném smyslu nazývá podstata (*úsíá*) věcí přirozeně jsoucích; tak toho slova užívají například ti, kteří míní, že první složení prvků je *fysis*... Proto také říkáme o tom, co přirozeně, od přírody (*fysei*) je nebo vzniká, i když je tu již to, z čeho se přirozeně vyvíjí nebo jest, že ještě nemá své přirozenosti (*fysis*), nemá – li svůj tvar a podobu... Přirozeně je tedy celek složený z nich obou, jako například živočichové a jejich části.
- (6) Přeneseně (*metaforá*) se pak „*fysis*“ užívá také vůbec o každé podstatě, protože *fysis* je druh podstaty.⁴¹

Podle výše uvedeného je hlavním významem dle Aristotela tedy význam to, co v sobě má počátek pohybu, neboť látka se nazývá *fysis* proto, že přijímá působnost toho pohybu a vznikání a růst proto, že jsou to pohyby, jež od něho vycházejí.⁴²

---

⁴⁰ MRÁZ, Milan. *Fysis* v 1. knize Aristotelovy *Politiky* jako překladatelský problém. *Filosofický časopis* 4/46, s. 544.

⁴¹ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* V, 4, 1014b17-1015a14.

⁴² ARISTOTELÉS. *Metafyzika* V, 4, 1015a15-18.

Aristotelovo zkoumání se tedy soustředilo na to co je přirozenost, co je dle přirozenosti a na to co je přirozené.

Na rozdíl například od Platóna, Aristotelés tvrdí, že uspořádání veškerého kosmu vychází zdola od jednotlivých věcí, kdy každá věc sleduje své dobro, svůj účel a svůj cíl, čímž uskutečňuje svoji přirozenost.⁴³

Vzhledem k tomu, že předmětem Aristotelovy fyziky, což je dle Aristotela doslova: „věda o přírodě, o určitém rodu jsoucna, neboť zkoumá druh podstaty, jež počátek pohybu a klidu má v sobě. A tak, jestliže každé myšlení směřuje buď k jednání, nebo k tvoření anebo k pozorování, je asi fyzika druhem myšlení teoretického, jehož cílem je pozorování, ale pozorování takového jsoucna, jež se může pohybovat, a také pozorování podstaty z hlediska pojmu, ale jen té, jež z pravidla není odlučitelná.“⁴⁴

Z výše uvedeného lze tedy jednoznačně vyvodit ten fakt, že významové spektrum pojmu *fysis* je velmi široké a že se na vysvětlení samotného pojmu *fysis* váží navíc ještě takové pojmy jako princip (*arché*), pohyb (*kinésis*), substance, podstata (*úsia*), tvar (*morfé*), vznik (*genesis*), formální vzhled (*eidos*), konec, cíl života (*telos*), či látka (*hýle*). Toto tvrzení dokazuje i další Aristotelova definice přírody, která popisuje přírodu jako princip a příčinu pohybu a také klidu v tom, čemu původně náleží a to o sobě a ne nahodile.

To znamená, že **příroda je bytostně vlastním principem pohybu ve věcech, jež se pohybují samy, neboť příroda je vždy jistý základ a v tom, co je základem.**⁴⁵

Tímto svým tvrzením navazuje Aristotelés na Hérakleita a na jeho učení, kdy Hérakleitos tvrdí, že přirozenost je mocí, která vyrůstá ze skrytosti, vyrůstá do jevu, takže ji lze zakoušet a ukazovat.⁴⁶

Aristotelés na rozdíl od Hérakleita odpírá hmotě samopohyb, ale pohyb je pro Aristotela jako takový velice důležitý a proto se snaží nalézt první počátek pohybu.

---

⁴³ HLADKÝ, KOČANDRLE, KRATOCHVÍL. Evoluce před Darwinem, s. 118.

⁴⁴ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* VI, 1, 1025b27-29.

⁴⁵ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 1, 192b13-24.

⁴⁶ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie živé přírody*, s. 27.

Nakonec dospěje k tezi, že pokud je pohyb, musí být i ne-pohyb, tedy klid, což vysvětluje tak, že první hybatel je nehybný.⁴⁷

Dále je patrné, že jedním ze základních rysů Aristoteléské filozofie přírody je snaha spíše o materialistické vysvětlování věcí přírodních.⁴⁸ Sklony k materialismu jsou u Aristotela daleko více patrné, neboť ve svých pracích navazuje na své předchůdce, předsókratické filosofy, na rozdíl od Platónova učení o idejích. Aristotelés na své předchůdce nejen navazuje, ale systematicky se s nimi srovnává. Má za to, že jeho předchůdci dělali to samé co on, i když ne tak dobře.⁴⁹ Ve svém díle *Fyzika* dokonce píše, že pralátka *fysis* nevzniká, ani nezaniká, že je dokonce jen jedna jako první a je příčinou a podstatou toho co vzniká.⁵⁰

Aristotelés, který podrobně prostudoval učení předcházejících řeckých filosofů, interpretuje předsókratické myšlení pojmu *fysis* jako původ, počátek, počáteční princip, tedy *arché*.⁵¹

Předsókratičtí filosofové se snažili nalézt prapočátek, či zdroj všeho jsoucího, ale také to, co se z tohoto počátečního stane, tedy hledali to, v čem jsoucno začíná i trvá. Aristotelés, coby nejstarší doložený autor, který tyto myšlenky zachovává, na toto hledání navazuje.⁵²

Aristotelés zkoumání svých předchůdců, jejichž jádrem byla představa o jednotě přírody, jejíž podstatou je hmota „pralátka“, hodnotí velmi kladně, neboť ta cesta, která směřuje k tomu, že *fysis* je ve své vlastní podstatě *arché* a tedy to nejzákladnější se jeví jako správná.⁵³

Z takového úhlu pohledu je nutné vnímat i úvod Aristotelovy *Fyziky*, kde se praví: "Poněvadž vědění a porozumění ve všech vědách, které se zabývají principy nebo příčinami nebo prvotními základy věcí, vyplývá z jejich poznání - neboť máme za to, že každou věc známe, kdykoliv poznáme první příčiny a první principy a až k prvotním základům, je zřejmé, že se také ve vědě o přírodě musíme nejprve

---

⁴⁷ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filozofie živé přírody*, s. 28.

⁴⁸ NETOPIILÍK, Jakub. Předmluva, in: *Aristotelés, Člověk a příroda*, s. 15.

⁴⁹ GRAESER, Andreas. *Řecká filozofie klasického období*, s. 280.

⁵⁰ ARISTOTELÉS. *Fyzika I*, 9, 192a26-28.

⁵¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filozofie*, s. 129.

⁵² KOČANDRLE, Radim. Aristotelés a Míleťané. *Aithér* 5/2011, s. 21.

⁵³ MICHALOVÁ, ČELEDA, RUML a kolektiv. *Filozofie a přírodní vědy*, s. 14.

pokusit o to, abychom určili to, co se týká principů. Přirozená cesta pak vede od toho, co je známější a zřejmější nám (pro naše poznání), k tomu, co jest zřejmější a známější od přírody (svojí podstatou); neboť to není totéž, co by bylo známo zároveň jak nám subjektivně, tak naprosto, absolutně.⁵⁴

Nicméně vyvstává otázka po tom, jak je možné, že něco jedno, první, přirozené, má počátek pohybu v sobě. Je totiž zřejmé, že existují natolik nestejně věci od přírody jako živočichové a jejich části a rostliny a také jednoduchá tělesa, jako země, oheň vzduch a voda.⁵⁵

---

⁵⁴ ARISTOTELÉS. *Fyzika I*, 1, 84a10-16.

⁵⁵ ARISTOTELÉS. *Fyzika II*, 1, 193a21-24.

4 Přirozenost v Aristotelově pojetí

Jak jsem již uvedl dříve, pojem přirozenost bude stěžejním pojmem k řeckému slovu *fysis*. Nicméně, je třeba doplnit ten, fakt, ke kterému dospěje každý, kdo se snaží porozumět přírodní filosofii u Aristotela, že víceznačnost výrazu přirozenost v Aristotelových spisech způsobuje nemálo problémů.⁵⁶

Nejčastěji Aristotelés užití pojmu přirozenost uvádí jako zrod (*genesis*) věcí rostoucích. Přitom má na mysli počáteční semeno, či zárodečnou buňku – jednoduše první složku veškerého jsoucná. Stejně tak jsem výše uvedl ten fakt, že Aristotelés vnímal jsoucná tak, že nikdy nejsou v témže stavu. Na podstatu a jejich změnu má výrazný vliv pohyb, který je v nejobecnějším významu u Aristotela totožný se změnou.⁵⁷

Aristotelés ve své *Metafyzice* rozlišuje tři druhy podstat. „... jedna je smysly vnímatelná, již všichni uznávají a jež je opět (a) jednak pomíjející, jako rostliny a zvířata, (b) jednak nepomíjející, jejíž prvky musíme také hledat, ať je jeden nebo ať je jich více. Mimoto je jiná podstata, nehybná, o níž někteří tvrdí, (a) že je odloučená a kterou jedni rozdělují opět ve dvě (b) kdežto druzí počítají k jedné podstatě ideje a matematické předměty; jiní však tuto podstatu přiznávají jenom matematickým předmětům. Ony první podstaty (A) poněvadž jsou spojeny s pohybem náležejí, oproti poslední podstatě (B) do fyziky.“⁵⁸ Na tomto úryvku je jasně patrné, že Aristotelés spojoval přirozenost s pohybem. A nutno podotknout, že tato myšlenka není originálně Aristotelovou, jelikož dříve v témže díle *Metafyzika* hovoří o tom, že se jeho předchůdci zajímali o teorie vzniku, zániku a pohybu, jelikož ve všeobecnosti jenom ve vztahu k tomuto rysu povahy hledali své principy a příčiny.⁵⁹

Pro Aristotela není tělesnost a rozlehlost, na rozdíl od pohybu, základním momentem bytí přirozené jsoucího.

Zkoumání pojmu přirozenost lze u Aristotela asi nejlépe vyčíst z následující definice: “Podle toho tedy, co bylo řečeno, znamená *fysis* v prvním a vlastním smyslu podstatu toho, co v sobě jako takovém má počátek pohybu; neboť látka se

⁵⁶ MRÁZ, Milan. *Fysis* v 1. knize Aristotelovy *Politiky* jako překladatelský problém. *Filosofický časopis* 4/46, s. 545.

⁵⁷ NETOPILÍK, Jakub. Předmluva, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 16.

⁵⁸ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* XII, 1, 1069a31-1069b2.

⁵⁹ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* I, 8, 990a5-7.

nazývá *fysis* proto, že v sebe přijímá jeho působnost, a vznikání a růst proto, že jsou to pohyby, jež od něj vycházejí. A tento počátek pohybu v přírodních věcech je nějak obsažen buď v možnosti anebo ve skutečnosti.⁶⁰

Je pravděpodobné, že Aristotelův nález, či spíše hypotéza neměnné látky mu tehdy pomáhala zachránit na čas i hypotézu oné neměnné imateriální substance, nazývané „*theos*“ ve smyslu věčného hybného činitele.⁶¹

Na tomto Aristotelově vyjádření se lze odvolávat v případě, že budeme tvrdit to, že základem pro pochopení přirozenosti jako takové je u Aristotela analýza pojmu pohyb. ... je tedy tolik druhů pohybu a změny, kolik je druhů jsoucna anebo je také zjevno, že pohyb je v tom, co je mocno pohybu. Jeho uskutečnění totiž pochází od toho co je možno pohybovat. Pohyb se vyskytuje tehdy, když se uskuteční možné, ne dříve ne později.⁶²

Ovšem ještě před tím je třeba se vrátit ke vztahu mezi přirozeností látkou (*hýle*), případně také tvarem (*morfé*), o které je třeba také pojednat, neboť se v Aristotelově učení ukazuje velice důležitou pro pochopení souvislosti přirozenosti a pohybu. Jak dodává Radim Kočandrle: „*Fysis* může znamenat skutečnou povahu věci a zároveň si udržovat význam prvotní příčiny, či zdroje, z něhož věc pochází.“⁶³

---

⁶⁰ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* V, 4, 1015a13-20.

⁶¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, s. 131.

⁶² ARISTOTELÉS. *Metafyzika* XI, 9, 1065b9-22.

⁶³ KOČANDRLE, Radim. *Fysis lónských myslitelů*, s. 21.

5 Tvar a látka jako základ

zkoumání přirozenosti v učení Aristotelově můžeme posunout dále tázáním se po rozlišení mezi látkou a tvarem. Pojem látky a tvaru, stejně jako pojem pohybu se dle Aristotela řadí mezi tzv. základní, nebo-li hlavní příčiny. Obecně tento Aristotelův přístup nazýváme jako Hýlémorfismus⁶⁴, což je filosofický pojem vysvětlující vztah mezi látkou a tvarem v daném subjektu, případně učení o složení a bytnosti určitých jsoucen z látky⁶⁵.

Tento vztah vysvětluje vznik a zánik substancí i existující změny. Pochopení této Aristotelovy koncepce je důležité, kromě toho, že zavádí názvosloví, kterým se budou řídit filozofové po mnohá další staletí, dále pak lze z této teorie vyvodit i soudy, které jsou platné a srozumitelné i dnes. Podstatou hýlémorfismu je to, že můžeme v zásadě rozlišit dva druhy změn. Jde o změny malé a velké. Malé změny se týkají vlastností určitého jsouca (tzv. akcidentů) a substance se nemění. Člověk onemocní, uzdraví se, zestárne ale stále je to tentýž člověk. Druhou změnou jsou změny zásadní – velké. Například pokud do stromu uhoří blesk, již nezůstane tentýž strom, ale vznikne nová substance, popel. Toto Aristotelovo učení o látce a formě a jednotě obou je ústředním bodem, jakousi synergií. V jednotě s ním řeší Aristotelés veškeré další filosofické problémy, jmenovitě poměr možnosti a skutečnosti, těla duše, světa a zdroje pohybu, jedinečného a obecného atd. přitom toto učení nebylo jen čistě filosofickou záležitostí. Jako návod pro řešení dílčích vědeckých problémů, jako přímo metodologie, pronikalo toto učení i do řešení speciálněvědní problematiky.⁶⁶

K tématu prvních příčin se samozřejmě vyjadřují mnozí filosofové, kteří buď Aristotela „pouze“ studují a nebo jej studují, aby na jeho myšlenkách mohli stavět a navazovat na ně. Tak například Andreas Graeser ve svém díle *Řecká filosofie klasického období* popisuje příčiny takto: „Tázání po příčině, respektive po tom zapříčiňujícím připouští dle Aristotela v podstatě čtyři odpovědi: „Příčinou se tedy nazývá:

---

⁶⁴ ABZ Slovník cizích slov, [cit. 23. 3. 2014]. Dostupné na: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/hylemorfismus>.

⁶⁵ BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*, s. 167.

⁶⁶ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, s. 133 – 134.

- 1) Jednak to, z čeho něco vzniká jako ze složky, tedy kov jako příčina sochy, stříbro jako příčina poháru a jejich rody.
- 2) Jednak se tak nazývá forma a vzor; jde přitom o pojmové uchopení podstaty a o jeho rodů (třeba v případě oktávy jde o poměr 2:1) a části definice
- 3) Jednak se příčinou nazývá to, z čeho pochází první počátek změny nebo klidu; tak například příčinou je rádce, a otec je příčinou dítěte a vůbec tvořivý činitel tvořeného a měnící činitel měněného.
- 4) Jednak příčinou je něco jako účel a cíl, tj. to, k čemu něco směřuje, jako například příčinou procházky je zdraví.⁶⁷

O těchto čtyřech typech příčin se vžilo pojednávat a mluvit jako o příčině látkové, formální, působící a účelové,⁶⁸ kdy působící příčina, podle níž je pozdější vytvářeno dřívějším je podle Aristotela podřízena účelové příčině⁶⁹

K výše uvedenému je možné po prostudování Aristotelovy *Fyziky* dodat také: „Poněvadž příčiny jsou čtyři, je úkolem fyzika, aby znal všechny, a jenom pokud věci a dění uvede na všechny, totiž na látku, tvar, pohybujičího činitele a účel, podaří se mu přírodovědecky podat odůvodnění a vysvětlení. A tak fyzik dokazuje příčinu, když dané uvádí jak na látku, tak na podstatu a na prvního činitele, který způsobil pohyb. Neboť když jde o vznik, snažíme se uvažovat především o příčinách tím způsobem, že se ptáme: co vzniká po čem?⁷⁰

Mimoto přírodní věda nemůže rozjímat o tom, co je odtažité od látky, ježto příroda činí všechno účelně. Neboť jako v uměleckých dílech, tak patrně ve všech samých, jest jiný jakýsi princip a taková příčina, kterou získáváme z celku jako teplo a chladno... Někteří tvrdí, že každá živá bytost jest a vzniká od přírody, nebe však, že se tak sestavilo náhodou a samo od sebe, kdežto nahodilosti a neuspořádanosti se tu jeví nejméně. Všude tam, kde se nám jeví nějaký účel, kterého pohybu dosahuje, není-li v cestě nějaké překážky říkáme, že je to pro ten a ten účel. Tedy zřejmě jest něco takového, co nazýváme přírodou.⁷¹ A tak Aristotelés přibírá obojí, účel i příčinu, aby jejich spojením vysvětlil důvod jsoucího.

⁶⁷ GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*, s. 304.

⁶⁸ ARISTOTELÉS. *Metafyzika I*, 3, 983a26-32.

⁶⁹ NETOPILÍK, Jakub. Předmluva, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 24.

⁷⁰ ARISTOTELÉS. *Fyzika II*, 7, 198a30-35.

⁷¹ ARISTOTELÉS. *O částech živočichů in Fyzika*. Příloha. 641b21-25.

Aristotelés mezi čtyři výše zmiňované první příčiny řadí i příčinu, jež popisuje jako náhoda. Náhodou Aristotelés rozlišuje na náhodu v lidském jednání *tyché* a náhodu v přírodním světě – *to automaton*. Nicméně Aristotelés obě příčiny nevztahuje k žádné příčině, neboť: nahodilé nemá určitě vymezenou příčinu, ono má příčinu, která se právě mimochodem naskytla – a ta je neurčitelná.⁷²

Důležitým významem pro porozumění přírody je i další řecké slovo, které má podobný význam jako tvar (*morfé*), ale tento význam je v něčem lehce jiný. Jedná se o řecké slovo *eidos*. Ve stručnosti bychom mohli tento rozdíl popsat jako to, že *eidos* jako tvar je pozorovatelný, ukáže –li se na konkrétní věci, na konkrétním jsoucím. Jednoduše by se *eidos* dal popsat jako „vzhled“.

Aristotelem často užívaný obrat „člověk plodí člověka“ znamená, to že *eidos* jakožto příroda je rovněž příčinou vzniku. *Eidos* plodícího člověka přivádí na svět nového jedince. Obdobná příčinnost přísluší *eidos* i při dalším způsobu, jak něco přivést na svět, při vyrábění. Stejně jako člověk plodí člověka, tak i ze zdraví vznikne zdraví anebo dům z *eidos* domu. Příčinou je zde forma v mysli výrobce; to ona je definicí a aplikovanou vědou.⁷³

Jak jsem se již dříve v této práci zmínil, Aristotelés, si tedy položil otázku po počátku – po nějakém prvním základním prvku, který je předchůdcem všeho a ze kterého vše vzniká. Tato látka sama o sobě je však nepoznatelná, neboť je jednak smyslová (kov, dřevo) a jednak pomyslná (matematické předměty)⁷⁴.

Navíc se u Aristotela tento pojem neobjevuje v takovém významu, na který jsme zvyklí v současnosti. Tedy jako na látku, ze které se skládá svět okolo nás. Tento pojem Aristotelés vnímá spíše jako možnost, či způsobnost k bytí. Jen díky vzhledu, či tvaru této látky se nám jakékoliv jsoucno může jevit takové, jaké ve skutečnosti jest. Výsledkem je tedy Aristotelovo poznání, že tvar jest dílem přírody a tvar jest přírodou.⁷⁵

V těchto Aristotelových názorech je víc než patrné to, že bádání jeho a jeho předchůdců je opravdu na samém počátku a že se Aristotelovo učení o problematice

---

⁷² ARISTOTELÉS. *Metafyzika* V, 30, 1025a24-26.

⁷³ RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*, s. 102.

⁷⁴ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* VII, 10, 1036a8-12.

⁷⁵ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 1, 193b7-9.

podstaty nejen měnilo, ale i prohlubovalo. Je patrný rozdíl mezi ontologickou částí učení o prvních a druhých podstatách a novým učením o tvaru, látce a jejich jednotě.⁷⁶

Je nutné, při studiu Aristotela uvědomit si, že myšlenky, které studujeme, vznikaly před více než dvěma tisíci lety. Například výraz tvar v pojetí Aristotelově nelze vnímat jen jakýsi shluk toho, co vnímáme, neboť je nezbytně nutné, aby spolu vždy části tvaru nějak souvisely. Aristotelés tedy pod pojmem tvar nemíní nějakou neurčitou podobu, vzhled se nedává sám o sobě, ale vždy na tom, že je tvarem jsoucího v přítomnosti. Je tedy víc než zřejmé, že *fysis* nachází Aristotelés vždy tam, kde je i *morfé*. O *morfé* ve *Fyzice* totiž Aristotelés tvrdí: „A tak v jiném smyslu příroda jest asi podoba a tvar toho, co má počátek pohybu v sobě, totiž tvar, který není odloučen, leda pojmově. To však, co je z nich složeno, není sice samo přírodou, ale jest přirozeně, jako například člověk. A tvar jest přírodou ve vyšším smyslu než látka, neboť o každé věci se mluví spíše tedy, když jest ve skutečnosti, než když jest pouze v možnosti.“⁷⁷

Aristotelova Fyzika nám ukazuje, že čím více věda pokračuje, tím více se sblíží se duchem a oddaluje se od neživé masy. (*onkos*).⁷⁸

Aristotelés v dalším svém díle, v *Metafyzice* také píše: “V každé změně je to, co se mění, něčím, mění se z něčeho v něco. To čím se něco mění, je první hybný činitel (*to próton kinún*), to co se mění je látka, to v co se mění je tvar. Nemělo by tedy konce /vznikání počátků/, kdyby vznikal nejen okrouhlý kov, nýbrž také okrouhlé a kov. Proto je nutné se někde zastavit. Dále je třeba říci, že každá podstata vzniká z něčeho stejnojmenného, neboť člověk plodí člověka a to platí o podstatách přírodních, ale i o všem jiném. Neboť všechno vzniká buď uměním nebo přírodou nebo náhodou anebo bezděčně samo od sebe.“⁷⁹

---

⁷⁶ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, s. 134.

⁷⁷ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 1, 193b13 a 18.

⁷⁸ KŘÍŽ, Antonín. Úvod, in: Aristotelés, *Metafyzika*, s. 11.

⁷⁹ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* XII, 3, 1070a1-7.

Vždyť je jasné, že člověk vzniká z člověka, ale nikoliv lehátko z lehátka. Neboť látka, která trvá, je spolu s tvarem příčinou toho co vzniká – tedy co lze nazývat podstatou, musí nutně obsahovat tuto látku.⁸⁰

Jak jsme si výše uvedli podle Aristotela je příroda pokládána za první látku, jež je základem každého jednotlivého jsoucná, které má v sobě počátek změny a pohybu. Dále pak dle další Aristotelovy teorie je tímto počátkem podoba a tvar. Aristotelés jak se jeví, souhlasí s oběma názory, podle něj je totiž podstata přírody nejen ve smyslu látkové, ale i ve smyslu pohyblivé. A právě tato přirozenost přírodního jsoucího, které je protikladem se sebou samým je opravdovým principem přírodního dění, což lze doložit slovy Aristotelovými, když tvrdí: „Co je tedy to, co se vyvíjí? Zřejmě ne to, z čeho se vyvíjí, nýbrž to, k čemu se vyvíjí.“⁸¹

Toto tvrzení by se dalo vyložit také jako, že ve vývoji přírodních věcí nevzniká opět ona látka, ze které věc vznikla, nýbrž pohybem se zamýšlí účel, který je realizován ve tvaru. Nebo také, přírodní jsoucí, která má formu, je jiné, než ono přírodní jsoucí. Z toho lze vyvodit konstatování, že Aristotelés chápe přírodu, jako jakýsi nevědomý vnitřní cíl přírodního jsoucího i přírodních procesů podrobených pohybu.⁸²

Aristotelským odkazem dalšímu přírodovědnému a filosofickému myšlení je tak důsledná přírodní ontologie.⁸³

---

⁸⁰ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 1, 193b9-10.

⁸¹ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 1, 193b19-20.

⁸² NETOPILÍK, Jakub. Předmluva, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 11.

⁸³ HLADKÝ, KOČANDRLE, KRATOCHVÍL. *Evoluce před Darwinem*, s. 118.

6 Pohyb v Aristotelově pojetí

Jelikož Aristotelés ve třetí knize díla *Fyzika* tvrdí, že: „... příroda jest principem pohybu a ...neznalost pohybu je neznalostí celé přírody⁸⁴, není možné v pojednání o Aristotelově koncepci přírody alespoň na malém prostoru se pojmu pohyb nevěnovat. Pojem pohybu se stává klíčovým pro Aristotelovo pochopení přírody a přirozenost. V současnosti totiž pohyb nevnímáme tak, jak jej vnímali filozofové archaického období, v dnešní době má pro nás totiž daleko větší význam pojem časoprostor.⁸⁵

Jak jsme si již vysvětlili dříve, pohyb je pro Aristotela jakákoliv změna. Tedy změna nejen místa, (jak bychom v současné době uvedli), ale i změna tvaru a formy. Hypotézu toho, že význam slova pohyb je pro Aristotela stejný jako význam změna, lze asi nejlépe definovat citací ze třetí knihy díla *Fyzika*, kde Aristotelés píše: „Poněvadž se pak všechno v každém rodu dělí podle možnosti a skutečnosti, jest právě pohyb uskutečňování toho, co jest v možnosti, pokud jest takové; jako například uskutečňování toho, co jest schopno přeměny, pokud jest jí schopno, je přeměna; a toho, co jest schopno zvětšování a protikladného zmenšování – neboť společného jména pro obojího není – zvětšení a zmenšení; a toho, co jest schopno vznikání a zanikání, vznik a zánik; a toho, co se místně pohybuje, místní pohyb.“⁸⁶

Příroda se pak jeví jako řád. Vše co se děje, není nahodilou hrou přírodních sil ani jejich mechanickým působením, ale je výsledkem určitého plánu.⁸⁷

Je tedy víc než patrné, že zkoumání pojmu pohyb a příroda od sebe není možné svévolně odpoutat a ž k sobě v Aristotelově pojetí mají daleko blíže, než se nám může na první pohled zdát. Již dříve jsme si totiž vysvětlili, že určitostí přírodního jsoucího, tedy toho, co jest od přírody, je to co má počátek pohybu a klidu v sobě ať z hlediska místa nebo kvantitativního růstu a úbytku, případně kvalitativní změny.⁸⁸

Prostá tělesa jsou tedy pohybována svým cílem, který se tak logicky nachází mimo tato tělesa. Cílem pohybu těchto těles je pak tvar, či forma, ke které směřují. Příroda je pak principem a příčinou pohybu a klidu v tom, čemu původně náleží, a to o sobě

⁸⁴ ARISTOTELÉS. *Fyzika* III, 1, 200b1-15.

⁸⁵ BODNAR, Istvan. *Aristotle's Natural Philosophy*, [cit. 1. 3. 2014]. Dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-natphil/>.

⁸⁶ ARISTOTELÉS. *Fyzika* III, 1, 201a10-15.

⁸⁷ KŘÍŽ, Antonín. Úvod, in: Aristotelés, *Metafyzika*, s. 22.

⁸⁸ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 1, 192b8-15.

a nikoliv náhodně.⁸⁹ Ovšem vzhledem k tomu, že každý pohyb končí dosažením formy, která je ale protívou formy původní. Tedy pohyb je nekonečný. Toto tvrzení lze opět doložit citací Aristotelovy *Fyziky*, kde v osmé knize píše: „... to, co jest pohybováno od přirozenosti, pohybuje se od něčeho, jak to, co se pohybuje od sebe samého, jako například lehké a těžké – neboť buď jest pohybováno od toho, kdo je jako lehké a těžké vytvořil a takovým udělal, nebo od toho, kdo odstranil to, co překáží a zdržuje - , tedy všechno pohybované je jistě pohybováno působením něčeho.“⁹⁰

Aristotelés soudil, že věčný hybný princip se sám nesmí pohybovat, avšak musí pohybovat jiné. A Aristotelés našel něco, co samo se nepohybujíc hýbe jiné, totiž účel.⁹¹

Pojem prvního pohybu Aristotelés ovšem ve svém díle, dle mého mínění, vysvětluje nejlépe ve třetí knize, kde o pohybu píše: „... pohyb se sice zdá být druhem skutečnosti, ale neukončené, protože ono možné, jehož jest uskutečňováním, jest ještě neukončeno, ...jest (pohyb) druhem uskutečňování, takového uskutečňování o jakém jsme mluvili a které je sice těžko pochopitelné, ale přesto jest přípustné.“⁹²

Je zřejmé, že vznik a vývoj znamená u Aristotela druh dění a pohybu vůbec a způsob, jak se v koloběhu světa stále znovu obnovují tvary čili druhové typy.⁹³

Pohyb je tedy uskutečňování, významově podobný k významu *fyó*, případně *natura*, tedy to, co patří k rození, o kterých jsem pojednával na počátku této práce. Pohyb je tedy uskutečňování a průběh jakožto možnosti.

---

⁸⁹ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 1, 192b22-24.

⁹⁰ ARISTOTELÉS. *Fyzika* VIII, 4, 255b32-35.

⁹¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, s. 134.

⁹² ARISTOTELÉS. *Fyzika* III, 2, 201b32-202a37.

⁹³ KŘÍŽ, Antonín. Úvod, in: Aristotelés, *Metafyzika*, s. 23.

7 Aristotelova filosofie přírody

Pokud chceme v návaznosti na předchozí dvě kapitoly, které se týkaly přirozenosti, pohybu a tvaru, hlouběji porozumět právě pojmu přirozenost a příroda, je třeba opět citovat Aristotela, který v úvodní pasáži druhé knihy své *Fyziky* popisuje pojem přirozenost takto: "Z věcí jedny jsou od přírody, druhé mají jiné příčiny. Od přírody jsou živočichové a jejich části, rostliny a jednoduchá tělesa, jako země, oheň, vzduch a voda. O těchto a jim podobných jsoucnech totiž říkáme, že jsou od přírody. Zdá se však, že všechno jmenované je rozdílné od toho, co není od přirozenosti. Neboť všechno, co jest od přirozenosti, má zřejmě počátek pohybu a klidu v sobě samém, ať z hlediska místa nebo kvantitativního růstu a úbytku nebo kvalitativní přeměny, kdežto lehátko, roucho a jiné takové věci jako takové a jako výtvořiny umění a řemesel nemají vrozené směrnosti ke změně, nýbrž mění se jenom potud, pokud jsou nahodile z kamene nebo ze země anebo z jejich směsi. Příroda je však principem a příčinou pohybu a klidu v tom, čemu původně náleží, a to o sobě, nikoliv nahodile."⁹⁴

Lze říci, že každou přirozenost poznáváme a uchopujeme skrze její charakteristický tvar. Každá přirozenost zápasí o svůj tvar, je příležitostí k vyvstávání určitých tvarů. Každá přirozenost zápasí o svůj prostor nejen tím, že zabírá nějaké místo, ale především tím, že strukturuje svůj vnitřní i okolní prostor.⁹⁵

Svět, příroda, je věčným pohybem, věčným přechodem od možnosti ke skutečnosti, vznikání nových těles a zanikání starých.⁹⁶

- přirozené jsoucí již není jen to, co má pohyb samo v sobě, ale to, co má samo v sobě zdroj nejen pohybu, ale i klidu.
- Pohyb je uveden jako pohyb z hlediska místa. Pohyb co do růstu, úbytku a kvalitativní přeměny je míněn jako změna.
- Veškerá jsoucí lze rozdělit na to *fysei* – od přirozenosti a na ostatní, tedy z jiných příčin.⁹⁷

⁹⁴ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 1, 192b1-23.

⁹⁵ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie živé přírody*, s. 81.

⁹⁶ NETOPIILÍK, Jakub. Předmluva, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 14.

⁹⁷ MRÁZ, Milan. Úvod, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 46.

Tedy v návaznosti na Aristotela je možné tvrdit, že změna či pohyb přirozeného jsoucna či přírody je obsaženo v jeho samotné jsoucnosti. Jedná se o neustálý přechod, či hledání finálního stavu onoho přirozeného jsoucna. Tento pohyb je nutný ovšem chápat, ne tak, jak si jej představujeme dnes, jako pohyb odněkud, někam, ale jako pohyb sebestroměny, jsoucí se stává. Příroda jako celek a vlastně každé jsoucno je tedy v pohybu a bytím na cestě od *fysis* až k *fysis* – princip pohybu a změny.⁹⁸

Aristotelovy přednášky shrnuté v dílech *Fyzika* a *Metafyzika* se týkají metafyzického přístupu ke zkoumanému problému. U Fyziky se jedná o první dvě knihy, které jsou staršího data vzniku a z nichž je patrné jasné vymezení se vůči názorům jeho velkého učitele a předchůdce Platóna. Tak například: „... každá věc jest přirozeně taková, jak je utvořena, a je utvořena tak, jak to odpovídá její přirozenosti, jestliže nic nepřekáží. Jest však utvořena účelně, i je přirozeně určena pro určitý účel.“⁹⁹ Samotná přirozenost působí, protože je plná vnitřního napětí, onoho pohybu a klidu a změnám tvaru. Soudím tak na základě toho, že Aristotelés formy neodtrhuje od látky, ale vkládá je do smyslových forem, do smyslových tvarů. (jak jsem podrobněji vyložil v případě výrazu *eidos*). Dále je tento Aristotelův příklon patrný z tvrzení, že všechny smyslové podstaty mají látku.¹⁰⁰

---

⁹⁸ MACKŮ, Pavel. *Aristoteles, pohyb a gravitace* s. 9. [cit. 5. 4. 2014]. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/44134/prif_d_a2/Aristoteles_pohyb_a_gravitace.pdf

⁹⁹ ARISTOTELÉS. *Fyzika* II, 8, 199a10-16.

¹⁰⁰ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* VIII, 1, 1042a26-28.

8 Koncepce neživé přírody

Jak jsem již výše uvedl, přirozenost dle Aristotela obsahuje nejjednodušší částice čtyři pozemské živly, které se pohybují a kterými jsou země, vzduch, voda, oheň. V době archaické filosofie, v době, kdy otázky filosofů směřovaly po počátcích a základech, byly tyto živly universální odpovědí na první otázku: Odkud to vše?¹⁰¹

Nicméně dle Aristotela je třeba hledat počátky všech těles smysly vnímatelného, což jsou tělesa, která jsou hmatatelná.¹⁰²

Hmatu se týkají následující dvojice protiv: teplo a chladno, sucho a vlhko, tíže a lehkost, tvrdost a měkkost, tuhost a křehkost, drsnost a hladkost, hustota a řídkost.¹⁰³

To ovšem znamená, že pravdivost poznání v této koncepci bytostně závisí na hodnověrnosti smyslů.¹⁰⁴

Je ovšem zřejmé, že se všechny ostatní rozdíly dají převést na původní čtyři (teplo a chladno, sucho a vlhko; tyto však již nikoli na ještě méně; neboť ani teplo není druhem vlhka, ani sucha, ani vlhko druhem tepla, ani chladna, a také ani chladno a sucho nejsou si navzájem podřazeny, ani teplo a vlhko. A tak nutně musí být tyto čtyři.¹⁰⁵

Tyto prvky mají být nicméně schopné vzájemně na sebe působit a tomuto vzájemnému působení také podléhat. Proto budu dále hovořit již jen o rozdílech suché – vlhké a teplé – studené. Neboť dle Aristotela se do těchto protiv vstřebají vztahy ostatních výše popisovaných protiv. Nicméně Aristotelés ve svém pojednání *O vzniku a zániku* hovoří o tom, že je jakási první látka těles, která jsou smyslově vnímatelná ale, že není odloučena, nýbrž že je vždy spojena s dvojicí protiv, ze které vznikají takzvané prvky.¹⁰⁶

Z toho lze tedy odvodit, že přítomnost oněch protiv v této prvotní látce umožňuje vzájemnou změnu jednoho prvku v jiný, neboť všechny prvky jsou vzájemně protivné minimálně v jednom rozdílu a vznik se děje z protiv do protiv. Všechna totiž budou

---

¹⁰¹ NEUBAUER, Zdeněk. ŠKRDLANT, Tomáš, *Skrytá pravda země*, s. 87.

¹⁰² NETOPILÍK, Jakub. Předmluva, in: *Aristotelés, Člověk a příroda*, s. 11.

¹⁰³ ARISTOTELÉS. *O vzniku a zániku* II, 2, 329b.

¹⁰⁴ MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*, s. 15.

¹⁰⁵ ARISTOTELÉS. *O vzniku a zániku* II, 2, 330.

¹⁰⁶ ARISTOTELÉS. *O vzniku a zániku* II, 2, 329.

vznikat ze všech, bude však rozdílný podle toho, za rychleji a zdlouhavěji a podle toho, zda snadněji a nesehněji. Neboť u těch, která se vzájemně shodují v jednom znaku, je přechod rychlý, u těch však, která nemají žádný společný znak, je zdlouhavý, protože je snadnější, když se mění jedna kvalita, než když se jich mění více. Tak například z ohně vznikne vzduch, když se změní jen jedna kvalita.“¹⁰⁷

Tyto poznatky vedly Aristotela k tomu, že uznal metafyzického činitele, jehož vyžaduje bytí fyzické a k němuž poukazují a v němž ústí všechny principy.¹⁰⁸

Lze tedy tvrdit, že každý ze čtyř pozemských živlů, o kterých jsem hovořil je samostatný vůči živlům ostatním a přeměna jednoho živlu se může stát pouze tak, že se uskuteční bezprostřední přechod z protivy do protivy. Tedy jednoznačné nahrazení jedné protivy protivou druhou. Ke vzniku a zániku v přírodě jednoznačně dochází, ve své podstatě ale vznikají jen podstaty s látkou a tvarem jakési první podstaty a také určitá množství základních přírodních látek.¹⁰⁹

Aristotelés doslova uvádí, že: „Tedy přechod do naprostého nejsoucna je naprostý zánik a do naprostého jsoucna je naprostý vznik. Z toho tedy, co se tu rozlišilo, ať je to oheň a země, ať něco jiného, bude jedno jsoucnem a druhé nejsoucnem. To je tedy jeden způsob, jímž se liší naprostý vznik a zánik od toho, který není naprostý, kdežto druhý je dán látkou toho, co se mění; totiž ona látka, jejíž rozdíly naznačují spíše určité ‚toto zde‘, je spíše podstatou, ta však, u níž se naznačuje spíše zbavenost, je nejsoucím např. teplo je určitým rodem jsoucího a tvarem, chladno však zbaveností. A podle těchto rozdílů se rozlišuje oheň a země.“¹¹⁰

Nahrazení jedné protivy druhou, lépeji řečeno bezprostřední přechod z jedné protivy v protivu druhou se projevuje i v pohybu samotných prvků. Pozemským prvkům je přirozeně dán jediný směr pohybu a to pohyb nahoru a dolů. A tak je zjevné, že z těchto věcí nic nepohybuje samo sebe. Ale počátek pohybu mají v sobě, ale tím ještě není řečeno, že každý pohyb je přirozený.¹¹¹

---

¹⁰⁷ ARISTOTELÉS. *O vzniku a zániku* II, 4, 331.

¹⁰⁸ KŘÍŽ, Antonín. Úvod, in: Aristotelés, *Metafyzika*, s. 13.

¹⁰⁹ BODNAR, Istvan. *Aristotle's Natural Philosophy*, [cit. 1. 3. 2014]. Dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-natphil/>.

¹¹⁰ ARISTOTELÉS. *O vzniku a zániku* I, 3, 318b.

¹¹¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*, s. 134.

Pohyb je důsledkem toho, že se odstraní veškeré vnější překážky, bránící přesunu ke zdroji onoho pohybu, který jak jsem již uvedl dříve je u přírodního jsoucího dle Aristotela obsažen v sobě samém. Stejně tak jako zdroj klidu. „To, co jest pohybováno od přirozenosti, pohybuje se od něčeho, jak to, co se pohybuje od sebe samého, jako například lehké a těžké – neboť buď jest pohybováno od toho, kdo je jako lehké a těžké vytvořil a takovým udělal, nebo od toho, kdo odstranil to, co překáží a zdržuje.“¹¹²

To v stručnosti znamená, že veškerá prostá tělesa jsou pohybována cílem, který je mimo ně. Nachází se nahoře a nebo dole. Tento cíl je pro ona tělesa formou, ke které směřují. To znamená, že každý ze čtyř živlů má svoji hranici až ve své konečné určitosti, což je, že nachází svoji hranici i v určitosti ostatního z živlů. Tedy to by vysvětlovalo i názor, že *arché* je možné považovat za princip jsoucího.¹¹³ Proto je základní pojem bytí určován *oněmi protiklady*. Živly se pohybují díky protivám a přecházejí tak ve svou protivu. Základní charakteristikou živlů je tedy ten fakt, že jsou jiné, neboť „... jiné (*heteron*) nemusí vůči tomu, vůči čemu je jiné, být jiné skrze něco“. Všechno totiž co jest je jiné nebo totéž. Rozdílné (*diaforon*) je rozdílné něčím vůči něčemu, takže musí být něco totožného (*tauton ti*), čím se rozlišují.“¹¹⁴

---

¹¹² ARISTOTELÉS. *Fyzika* VIII, 4, 255b35-256a3.

¹¹³ KOČANDERLE, Radim. *Anaximandros z Milétu*, s. 193.

¹¹⁴ ARISTOTELÉS. *Metafyzika* X, 3, 1054b22-33.

9 Koncepce živé přírody

Aristotelés vychází z předpokladu, že příroda postupně přechází od předmětů jednoduchých v předměty složité, tedy že přechází od předmětů neoduševnělých k předmětům oduševnělých, tedy od rostlin k živočichům. Respektive od možnosti ke skutečnosti.¹¹⁵

Živočichové, na rozdíl od neživého jsoucího, se pohybují přirozeně a sami od sebe, neboť mají počátek sami v sobě. Pohyb u živočichů lze dle Aristotela dělit na pohyb přirozený a pohyb nepřirozený. Jestliže je živá bytost bytostí složenou, je i její pohyb pohybem skládající se z pohybů jednoduchých. Určujícím momentem ohledně pohybu živé bytosti je to, že tyto oduševnělé bytosti se mohou samy zastavit a mohou se pohybovat přirozeně různými směry a pohyby.¹¹⁶

Z toho logicky vyplývá, že na rozdíl od pozemských živlů přírody neživé nejsou pohyby živočichů zcela spojitě a jednotné, jelikož je tělo živočichů rozděleno na orgány. „Neboť se zdá, že jak u lodí a u toho, co není složeno od přírody, tak také u živočichů jest rozděleno to, co pohybuje, a co jest pohybováno a že teprve celek se pohybuje sám sebe.“¹¹⁷

Život je pak Aristotelem popisován jako změna a pohyb neboť je to „...vyživování, růst a úbytek, jež se dějí samy sebou.“¹¹⁸ Živá bytost je ve stejném Aristotelově díle popsána jako bytost, která je rozlišena v sobě samé nejen ve smyslu zvláštní látky, ale i ve smyslu látky a formy. „A tak každé přírodní těleso, které je účastno života, je podstatou, ale podstatou složenou.

Ale i když je to tělo určitého druhu, totiž tělo, které má život, nebude asi duší. Neboť tělo není něčím z toho, co určuje podklad, nýbrž spíše samo jest jakoby podkladem a látkou. Tudíž duše nutně je podstatou přírodního těla, které má v možnosti život. Podstata však je skutečností, takže je duše skutečností těla takových a takových vlastností.“¹¹⁹

Dle Aristotela je duše první skutečností přírodního těla. Není ani jakousi abstraktní jednotou, ba naopak představuje jednotu rozčleněného jsoucího. Tedy není možné tázat se spolu s Aristotelem ...“ jsou-li duše a tělo jedno, jako se netážeme, za vosk

¹¹⁵ NETOPIÍK, Jakub. Předmluva, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 14.

¹¹⁶ MACKŮ, Pavel. *Aristoteles, pohyb a gravitace* s. 10. [cit. 5. 4. 2014]. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/44134/prif_d_a2/Aristoteles_pohyb_a_gravitace.pdf

¹¹⁷ ARISTOTELÉS. *Fyzika* VIII, 4, 254b30-33.

¹¹⁸ ARISTOTELÉS. *O duši* II, 1, 412.

¹¹⁹ ARISTOTELÉS. *O duši* II, 1, 412.

a jeho tvar a vůbec, zda látka každé věci a to, čeho je látkou jsou jedno. Neboť výrazů „jedno“ a „být“ se sice užívá v různém významu, ale ve vlastním smyslu vypovídají o skutečnosti.“¹²⁰ Příklad tento vztah lze například k oku. Kdyby totiž oko bylo živou bytostí, jeho duší by byl samozřejmě zrak, neboť ten je samou podstatou oka. Duše je tedy jednoznačně neoddělitelná od těla a tím pádem je součástí přírody. Forma živého je tedy formou vnitřní a zároveň vnitřním cílem a proto živé bytosti podléhají působení sebe sama. Aristotelés popisuje určitosti duše, které spolu souvisejí tak, že: „Duše je příčinou a počátkem živého těla. Poněvadž to má několiký význam, je třeba poznamenat, že duše je stejně příčinou v oněch třech rozlišených významech. Neboť duše je předně původem pohybu, za druhé účelem a za třetí je také příčinou jako podstata oduševnělých těl.“¹²¹

Pokud bychom tedy chtěli srovnávat koncepci neživé a živé přírody u Aristotela, dospějeme k názoru, že jak první živly, tak i živočichové a příroda živá mají počátek pohybu v sobě. Stejně tak je jim stejné i stále střídání, a to, že v tomto střídání je cosi trvalého, stálého, co se během věků obnovuje v rozmanitosti jevů.¹²²

Nicméně v případě živlů je tento počátek forma, v případě přírody živé je tento počátek počátkem uvedení do pohybu. Moment rozdílnosti duše a těla je pak příčinou toho, že duše uvádí tělo do pohybu, moment jejich totožnosti je příčinou toho, že živé tělo se může samo zastavit.

---

¹²⁰ ARISTOTELÉS. *O duši* II, 1, 412b.

¹²¹ ARISTOTELÉS. *O duši* II, 4, 415b.

¹²² KŘÍŽ, Antonín. Úvod, in: Aristotelés, *Fyzika*, s. 18.

10 Závěr

Ve své práci jsem se pokusil charakterizovat Aristotelovu koncepci přírody a jeho přístup k tomuto tématu. Jak jsme viděli, základní výklad přírodní filozofie podává Aristotelés v osmi knihách své *Fyziky* a také v díle *Metafyzika*. Aristotelés se ve svých výkladech a tezích, ve kterých navazoval na své předchůdce, snažil hlavně o to, aby jeho učení bylo skutečně vědecké a umožňovalo vědecký přístup k přírodě.

Důležitou oporou pro moji práci bylo studium jak textů Aristotelových, tak i knih, které na dílo „největšího filosofa“ navazovaly.

Základní pojem, prolínající se celou prací, bylo staré řecké slovo – *fysis*.

V úvodu této práce jsem se snažil toto nejednoznačné slovo vysvětlit tak, jak o něm píše Aristotelés, tedy ve smyslu příroda, ale lépe ještě přirozenost, či počátek. Zdůrazňuji také ten fakt, že výraz *fysis* má diametrálně odlišný význam než jak jej vnímáme dnes.

V práci dokládám, že *fysis* ve smyslu přirozenosti je dle Aristotela souhrnem vrozených vlastností dané věci, dále je to počátek a příčina pohybu a klidu, či vnitřní zdroj aktivity dané bytosti, který je v každé takové bytosti přítomen od jejího počátku. A to nikoliv náhodně. Což lze ve stručnosti vysvětlit také tak, že Aristotelés vnímá přírodu jako podstatu vzniku a vývoje.

V práci jsme se také vysvětlili, že Aristotelés vnímá přírodu jako řád. Vše, co se v přírodě děje není náhodnou hrou, ale je to výsledek určitého plánu. Každá změna v přírodě má svá pravidla, stejně tak jsou i pravidla ve vzájemném působení věcí.

V práci jsme se také dotkli Aristotelovy snahy o hledání první příčiny. Na rozdíl od Platóna, Aristotelés tuto příčinu nachází ne mimo svět, ale ve světě. Tento svůj názor opírám o vybrané kapitoly z knihy *Fyzika* a dokládám to v pasážích, které se věnují prvním substancím, což je látka a tvar.

Aristotelés ve spise *Fyzika* doslova píše: „A teprve symbióza tvaru a látky, tedy třetí podstata vytváří skutečné bytí.“¹²³ A protože tvar existuje pouze s látkou, nemohou být tvary mimo tento reálný svět.

---

¹²³ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filozofie*, s. 132.

V práci jsme si dále ukázali to, jak se Aristotelovo učení o změnách, tedy o pohybu opírá o jeho názor, že každá změna musí mít svoji příčinu. Aristotelés rozlišuje druhy příčin: látkovou, tvarovou, účinnou a účelovou. V této pasáži také dokládám Aristotelův názor na zdroj prvního pohybu – nehybného hybatele.

V rámci svých úvah Aristoteles dospěl k názoru, že vývoj věcí se děje jako proces formování látky, jako přechod možnosti ke skutečnosti.¹²⁴

Příroda je všechno, co se nachází mezi čistou možností (látka) a čistou skutečností (forma). Příroda je také to, co je ve věčném pohybu, což není nic jiného než věčné měnění veškerého jsoucna.

---

¹²⁴ NETOPILÍK, Jakub. Předmluva, in: Aristotelés, *Člověk a příroda*, s. 11.

11 Použitá literatura

Tištěné zdroje:

ARISTOTELÉS. *Člověk a příroda*. Přel. A. Kříž. 1. Vyd. Praha: Svoboda, 1984.

ISBN 25-149-84.

ARISTOTELÉS. *Fyzika*. Přel. A. Kříž. 1. Vyd. Praha: Rezek, 1996.

ISBN 80-86027-03-1.

ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. Přel. A. Kříž. 3. Vyd. Praha: Rezek, 2008.

ISBN 80-86027-27-9.

BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*. 1. Vyd. Praha: Naše vojsko, 1994.

ISBN 80-206-0409-X.

BUCHNÍČEK, Jan; ČELEDA, Jiří a kol. *Filosofie a přírodní vědy*. 2. Vyd. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961.

DUROZOI, Gérard; ROUSSELL, André. *Filosofický slovník*. 1. Vyd. Praha: EWA Edition, ISBN 80-85764-07-05.

GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*. 2. Vyd. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-7298-019-X.

HLADKÝ, Vojtěch; KOČANDRLE, Radim; KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Evoluce před Darwinem*. 1. Vyd. Praha: Pavel Mervart, 2012. ISBN 978-80-7465-023-9.

KOČANDRLE, Radim. *Anaximandros z Miletu*. 1. Vyd. Praha: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-66-3.

KOČANDRLE, Radim. *Fysis íónských myslitelů*. 1. Vyd. Praha: Pavel Mervart, 2008. ISBN 978-80-86818-72-6.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie živé přírody*. 1. Vyd. Praha: Hermann a synové, 1994.

MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. 1. Vyd. Praha: H&H, 1993. ISBN 80-85467-62-3.

MRÁZ, Milan. *Smyslové vnímání a čas v Aristotelově filosofii*. 1. Vyd. Praha: Filosofický ústav AV, 2001. ISBN 80-7007-142-7.

NEUBAUER, Zdeněk; ŠKRDLANT, Tomáš. *Skrytá pravda země*. 1. Vyd. Praha: Mladá Fronta, 2005. ISBN 80-204-1181-X.

RICKEN, Friedo. *Antická filosofie*. 1. Vyd. Olomouc: Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-092-X.

Elektronické zdroje:

ABZ Slovník cizích slov, [cit. 23. 3. 2014]. Dostupné na: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/hylemorfismus>.

BODNAR, Istvan. *Aristotle's Natural Philosophy*, [cit. 1. 3. 2014]. Dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-natphil/>.

CHLUMNÝ, Jiří. *Chairóneia*, e- časopis *Antika*, [cit. 24. 3. 2014]. Dostupné na: <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1657> .

GIFFORD LECTURES. *Werner Jaeger*, [cit. 7. 3. 2014]. Dostupné na: <http://www.giffordlectures.org/Author.asp?AuthorID=86>.

MACKŮ, Pavel. *Aristoteles, pohyb a gravitace* (dodatek disertační práce *Historie času*), obhájena 13. 10. 2008, MU Brno, [cit. 5. 4. 2014]. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/44134/prif_d_a2/Aristoteles_pohyb_a_gravitace.pdf.

12 Resumé

My works deal with basic issues of the relationship between natural philosophy and physics. The aim of my work is to clarify the meaning of the Greek old word „*fysis*“. I also consider the views of Aristotle's forerunners from the beginning of the Greek philosophy too.

I start with Aristotle's life and work, the most important works are Aristotle's *Physics*, *Metaphysics* and others occupied with the natural philosophy.

In the next part of my work, it is focused on the terms as time, matter, form, causes. In this part I'm talking about kinds of causes. An explanation often specifies these entities as inner principles of change and being at rest. This means that when an entity is at rest or moves, it may serve as an explanation of the event..

In the final part I focused on the definition of life and lifeless nature. Basis is, that natural objects possess an internal source of movement, what is Aristotle's understanding of nature.